

Nevladine organizacije i civilno društvo

Razočarenje stanovništva koje se širilo tokom sredine 80tih godina u vezi sa nedostatkom napretka u razvoju bosanskog društva kao i nedostatak eficientne državne razvojne pomoći, dovodi od strane darovalaca pomoći do revizije moderne teorijske paradigme da je država nosilac održivog razvoja. Kao rezultat promijenjene paradigme o modernizaciji, nade država darovalaca nakon završetka oružanog konflikta koncentriraju se na konstantan i prilično veliki broj nevladinih organizacija. Ovakva promjena strategije najvažnijih zemalja darivalaca pojačava se kroz neoliberalnu ekonomsku filozofiju, koja značajno podiže vrijednost nedržavnih aktera. Pored toga, pokazuje od druge polovine 90tih godina, da je izoblikovanje novih organizacije u različitim područjima civilnog društva isto tako vodilo prema snažnijem horizontalnom umrežavanju između pojedinačnih sektora.

Posljedica je da od početka 90tih godina dolazi do promjena pravca Evropske unije u vezi sa bilateralnim i multilateralim darivanjem kako u korist nevladinih organizacija iz istočnoevropskih zemalja tako i u korist zemalja u razvoju. Ova promjena pravca Evropske unije (EU) u korist nevladinih organizacija nije smo rezultanta nove strategije razvoja darovaoca, nego se pojačava kao inherentna pratnja aktivne politike podrške demokratizaciji. U vezi sa ovim Vijeće Evrope postavlja zahtjeve i aspiracije za demokratijom i ljudskim pravima na visok pijedestal. Darivanje pomoći koje proizilaze iz razvojne saradnje uslovljava se sve više sa zahtjevima za poštivanjem ljudskih prava i demokratskih principa od strane zemalja primaoca takve razvojne pomoći. Zahtjevi za demokratizacijom uprkos nedosljednim i koncepcionalnim deficitima značajno prevazilaze neuvjerljive verbalne stavove (zahtjeve) za demokratijom i ljudskim pravima koje su označile protekle decenije. Pored političkog uslovljavanja (kondicioniranja) razvojne pomoći, zemlje darivaoci pokušavaju putem brojnih, tzv. pozitivnih mjera da zahtijevaju i podržavaju demokratiju u Bosni i Hercegovini. Sa njihovom materijalnom, finansijskom, kadrovskom, političkom, a isto tako i sadržajnom podrškom organizacijama, grupama i mrežama civilnog društva, onih koji rade u skladu sa demokratskim ciljevima i normama, treba biti politički pluralizam i liberalizam zahtijevan, te biti u okviru političkog subsistema institucionalizovan. Većina zemalja darovalaca koriste nevladine organizacije (NGOs) koje dolaze iz njihovih zemalja, ili, kao što je prije svega slučaj sa Njemačkom, političke fondacije

(Konrad Adenauer Stiftung, Heinrich Böll Stiftung, Friedrich Ebert Stiftung etc.), koje kao nalogoprimci državnih institucija i agencija provode demokratizaciju na licu mjesta. Osobito asocijacije i udruženja civilnog društva kao „škola demokratije“ predstavljaju mjesta u kojima se kroz svakodnevnu praksu internalizira demokratsko ponašanje i razmišljanje. One prije svega služe za oblikovanje vrijednosti i umeržavanje građanskih (civilnih) vrijednosti kao što su tolerancija, međusobno prihvatanje, spremnost na kompromis i sposobnost za kompromis, povjerenje, nenasilje etc. Ovi koncepti na koje je imala uticaja kritička teorija jačaju aspekt u kojem participira građansko društvo i smješta ga u područje „pred političke“ pluralističke mreže interesa, gdje se interesi artikulišu i tako za sebe stvaraju javno mnijenje.

Kao posljedica promijenjene politike darivanja u skoro svim istočnoevropskim zemljama je došlo do proliferacije stranih i lokalnih nevladinih organizacija. Uloga i djelovanje stranih nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini predstavlja markantan primjer za tako nešto. Pored djelovanja demokratski podržavajućih programa multilateralnih i bilateralnih donatora na civilno društvo pojavljuju se u radu posebno internacionalno operirajuće NGOs, političke fondacije i katolička crkva u fokusu razmatranja, koji istovremeno njihove prirodne partnere u zemlji podržavaju. Uski kontakti prema internacionalnim NGOs i razvojno političkim i karitativnim fondacijama vrše do danas jedan veliki utjecaj na djelatne potencijale lokalnih NGOs. Pored kvantitativnog povećanja broja nevladinih organizacija došlo je i do povećanja njihovog kvaliteta, a to znači da one u mnogo slučajeva posjeduju kvalifikovane lokalne kadrove i strane eksperte, kao i modernu infrastrukturu i komunikacionu tehniku. Kroz svoju spremnost da daju veće plate, namjerno ili ne, strane nevladine organizacije dolaze do stručnih kadrova iz državnih projekata ili uprave pri čemu na kraju državne institucije bivaju oslabljene. Bitan dio bosanskog civilnog društva svoje postojanje može zahvaliti u značajnom dijelu eksternoj podršci za nevladine organizacije. Ovaj dio od stranih nevladinih organizacija je samo zamjena za civilno društvo, te ne predstavlja samo problem da njihovu projekti nemaju legitimnost koja proizilazi iz svakodnevne prakse građanja. Problem je da je došlo do nastanka segmentiranog i zatvorenog sastavnog dijela civilnog društva, koji ugrožava razvoj autentičnog civilneta (građanstva). Upitno je inkludiranje aktivnih građana u ranije autentično civilno društvo,

što bi zapravo trebao da bude bazni cilj ukupnog civilnodruštvenog djelovanja. Ukupan udio javnog finansiranja nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini od strane države ili internacionalnih organizacija je značajno porastao, posebno jer ovi drugi određene zadatke sve više i više delegiraju nevladinim organizacijama, a posebno u oblastima kao što su razvojna pomoć i zaštita okoliša te u stručnost i iskustvo nevladinih organizacija imaju povjerenje. Masovna podrška nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini od strane bilateralnih i multilateralnih darivalaca, ali isto tako od strane drugih nevladinih organizacija ima sljedeće implikacije: postoje jasno ovisni odnosi, jer se lokalne nevladine organizacije veoma snažno finansiraju izvana. U većini slučajeva nezamisliv je nastavak aktivnosti nevladinih organizacija ukoliko dođe do djelimičnog ili potpunog povlačenja darovalaca. Veoma često se razvojni projekti stranih nevladinih organizacija određuju na temelju površnih procjena i nedovoljnog znanja stranih eksperata o lokalnim prilikama, bez da se lokalnim organizacijama da mogućnost da na tako usvojene projekte djeluju. Zbog ovog direktna podrška civilnom društvu je uspješna u veoma maloj mjeri. Postojanost društvenih struktura prevazilazi relativno nemoćan instrument direktne vanjske podrške civilno društvenih organizacija. Ovi projekti stranih organizacija proishode iz institucija koje kontroliraju darovaoci, a koje se nalaze daleko od građana i njihovih stvarnih interesa. Strane nevladine organizacije ne pronalaze životnosvejsko fundiranje u mrežama dobrovoljnih društvenih udruženja kao što su to inicijative građana i socijalni pokreti. Jedan dobar pokazatelj ovakvog odnosa jeste sporiji rast lokalnih organizacija i mreža u Bosni i Hercegovini u odnosu na brojniji razvoj stranih nevladinih organizacija. Broj lokalnih organizacija je u preiodu od 1997 do 2002 narastao tek za 10 procenata. U istom vremenskom periodu broj stranih organizacija je višestruko povećan. Održivnost razvojnih projekata nakon odlaska stranih nevladinih organizacija obećana je, u najmanju ruku u oblastima kao što su političko obrazovanje i rad na ljudskim pravima, a koje u komercijalnom smislu ne mogu preživjeti. Sadržajni spektar nevladinih organizacija tematski obuhvata misionarski rad, ljudska prava i slobode, okoliš i kulturu kao i seksualne manjine i grupe potrošaća. S jedne strane moguće se žaliti na visoku finansijsku zavisnost nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini, dok s druge strane samo eksterno finansiranje može osigurati neovisnost od države ili utjecajnih političkih partija. Ono sprječava pojavu koja je bila česta u prošlosti, a to je inkludiranje segmenata civilnog

društva u političke strukture koje se kontrolišu od strane države. Civilno društvo u ovom smislu ima negativnu funkciju, a to je osiguranje slobode i vlasništva od državnog uplitanja. Civilno društvo predstavlja otuda zaštitni prostor od države. Tamna strana kooperacije nevladinih organizacija sa državom i internacionalnim nevladinim organizacijama nalazi se u opasnosti, da nevladine organizacije u njihovim programima, postavljenim ciljevima i strategijama pređu granicu i odu u državne nadležnosti, te usklade zahtijeve za profesionalizacijom i nacionalno državnim agendama i time se orijentiraju u skladu sa državnim diskursima i pravilima. Nevladine organizacije time rizikuju da izgube svoju autonomnu sposobnost djelovanja, fleksibilitet i demokratski senzibilitet, a time i kritički potencijal koji posjeduju kao nedržavne organizacije. U ekstremnom slučaju njihov utjecaj se može reducirati na jednu formu instrumentalizacije kroz nacionalno državne interese. U Bosni i Hercegovini nedostaju dva obilježja civilnog društva: univerzalno orijentisani identitet građanstva i političke institucije, koje na osnovu svoje sposobnosti djelovanja treba da uživaju puno povjerenje građana. Sama sposobnost samoorganizovanja čini se, uključujući sistem samouprave, bila je na visokom nivou. Ova sposobnost samoorganizovanja nije se odražavala u asocijacijama kao što je to bio slučaj u Tokvilovoj „školi za demokratiju“, nego više u tradicionalnim, akefalnim, patrijahalnim kolektivima ruralnih balkanskih društava. One su se zasnivale na kolektivno partikularnim identitetima i okviru sebe posjedovale hijerarhiju unutar koje su određeni resursi mogli biti, ekonomski ili politički, dodijeljeni vladajućim grupama (elitama). Neovisnost nevladinih organizacija o državnim budžetima omogućava ravnopravan partnerski odnos sa drugim institucijama. Nažalost, ovdje nedostaje neophodna koordinacija tako da nered, korupcija, neracionalno trošenje finansijskih i drugih kapaciteta još uvijek predstavlja problematičnu pojavu. U Bosni i Hercegovini određena koordinacija postoji samo u sektoru obnove. Ali na ovom zadatku su angazovanje mjestimično strane agencije i organizacije, koje u društveni prostor dolaze preko visokih državnih instanci, tako da su autentične lokalne organizacije ekskludirane od ovih aktivnosti. Ovdje prepoznavamo u esenciji dva dinamička jezgra koja po različitom državnom vrednovanju rade na razvoju lokalnog civilnog društva: na jednoj strani imamo veliki broj različitih nevladinih organizacija koje nastaju na osnovu pomoći izvana, a na drugoj strani grupe za samopomoć, civilne inicijative, lokalne mreže, koje su pretežno autohtonog prorijekla. Podupiranje civilnog društva posebno u slučaju Bosne i

Hercegovine je bliska strategija kako bi se ispravile štete rata i blokirane transformacije društva: ono što nedostaje za prevenciju rata treba biti izgrađeno, kako do rata ne bi ponovo došlo. Godine rata značile su duboke promjene u civilnodruštvenom životu. Od 1992. godine angažuju se u Bosni i Hercegovini mnoge Internacionalne organizacije i lokalne humanitarne organizacije. Neke od predratnih organizacija civilnog društva bivaju raspuštene. Raspuštene organizacije ipak su bile brzo zamijenjene kroz novoosnovane takozvane „NGOs“ (non-governmental organisations). U komparaciji prema predratnim organizacijama novoosnovane nevladine organizacije su plaćale njihove saradnike. Profesionalni rad bio je više tražen nego dobrovoljno angažovanje. Umrežavanje internacionalnih NGOs sa bosanskim nevladinim organizacijama dalo je jedan bitan doprinos izoblikovanju prodemokratskog vrijednosnog konsenzusa unutar ukupnog civilnodruštvenog spektra. Ovaj vrijednosni konsenzus bio je nužna pretpostavka, da bi makar dijelovi bosanskog civilnog društva kao multiplikatori demokratskih stavova i ideja o ljudskim pravima mogli agirati na mikro i makro razini. Ali sama demokratizacija može samo kroz endogene civilnodruštvene organizacije i aktivnosti trajno biti podržana, jer su aktivnosti internacionalnih NGOs u zemlji više fungirale kroz pružanje socijalnih usluga i opskrbu, nego što su one doprinijele proširenju političke participacije. Pored toga preuzimale su NGOs kao „kvazi-državni“ nosioci funkcija na lokalnoj ravni razvojno političke zadatke, tako gdje su zakazale državne institucije.

Jedno slabo, marginalizovano i politički dalje neutjecajno civilno društvo u Bosni i Hercegovini predstavlja direktan neuspjeh nevladinih organizacija. Uprkos rastućem broju nevladinih organizacija i inicijativa, njihov uticaj na svakodnevni život je veoma ograničen. Vecina nevladinih organizacija osnovane su po internacionalnim modelima, i posjeduju formalne strukture koje su propisane od strane darovalaca finansijske ili druge pomoći. U okviru njihovih aktivnosti NGOs ne usmjeravaju se prema aspiracijama građana, nego u skladu sa stranim projektima i inicijativama. Razlog za ovo se može naći u željama darodavalaca, po kojima oni nisu ovdje da zadovolje potrebe građana, nego prije svega da ostvare njihove standarde i interese. Prostori i komunikacione arene za djelovanje civilnog društva ograničavaju se sa više strana. Oni se od strane internacionalne zajednice dozvoljavaju i podržavaju. Od internacionalnog administrativnog autoriteta u jednom kvazi

autoritarnom top-down konceptu, otvoren je i ograničen prostor u kojem bi se civilnodruštveno djelovanje trebalo razvijati. Istovremeno, internacionalna zajednica ovaj slobodan prostor ograničava pri čemu Internacionalne nevladine organizacije zamjenjuju lokalne privatne inicijative i sa druge strane svako privatno djelovanje mora da bude pod budnim okom i kontrolom OHR-a. Zbog toga u Bosni i Hercegovini govorimo samo o civilnodruštvenim nišama. Samo devet procenata lokalnih organizacija i inicijativa su u mogućnosti da svoje projekte samostalno finansiraju. Ekonomsko i socijalno stanje u Bosni i Hercegovini je već godinama katastrofalno te ne ispunjava društvene potrebe. U ovakvoj situaciji država se drži podalje od nevladinih organizacija i drugih institucija civilnog društva. Njihova finansijska podrška dolazi od stranih darodavalaca, prije svega internacionalnih organizacija i fondacija. Pored toga, putem regionalnih projekata, bilateralne saradnje ili u okviru različitih inicijativa, bosanske nevladine organizacije dolaze do finansijskog ili drugog oblika podrške. Prevladava mišljenje da odnos između države i civilnog društva ovisi o darovaocima. U slučaju kada je darovalac državna institucija, nevladine organizacije se ne osjećaju ravnopravnim partnerom. Postoje isto tako i internacionalni projekti za čiju realizaciju je neophodna uska saradnja između vlade i nevladinih organizacija. Kod takvih projekata odnos je vrlo dobar te se obje strane osjećaju ravnopravnim partnerima. Ali u većini slučajeva saradnja ne funkcioniše, jer državne instance postavljaju suviše barijera. Osim toga, sfera lokalnih autentinih nevladinih organizacija postepeno proširuje oblast interesne artikulacije i interesne agregacije putem izgradnje jednog vaninstitucionalnog pluralističkog posredovanja u interesima. Posebno ograničene ili diskriminirane socijalne skupine kao što su etničke, rasne ili religijske manjine, putem nevladinih organizacija imaju mogućnost socijalne participacije u javnom prostoru. Slabo razvijeno civilno društvo odgovara državi koja je iznevjerila. Na jednoj strani institucije mogu biti osporene u svojoj legitimnosti kao što je to slučaj u Bosni i Hercegovini. Institucije koje su nastale Dejtonskim mirovnim sporazumom nisu slabe samo zato što ne posjeduju kapacitete, nego zato što one ne uspijevaju da dobiju učešće marginalizovanih i ekskludiranih socijalnih grupa u zemlji. Kao što to primjer ove zemlje pokazuje, opasnost je veoma velika da političke elite i karteli moći vode bitku za izbore duž etničke linije te tim putem upravljaju etničkim konfliktima kako bi dobili i zadržali političku moć. Na drugoj strani upozoravam da se civilno društvo neće brzo ospoljiti; socijalno

grupisanje civilnog društva kao što su naprimjer socijalni pokreti, građanske inicijative, političke asocijacije i druge networking su veoma senzitivni na probleme, ali signali i impulsi koje oni stvaraju u cijelosti su slabi da bi u političkom sustavu u jednom kratkom periodu doveli do promjena u procesu socijalnog učenja i procesu odlučivanja. Jer, civilno društvo ovdje posjeduje samo komunikativnu ali ne i političku moć. U vezi sa njihovom slabošću, političke institucije ne uživaju legitimitet kod stanovništva te se time dugoročno ne mogu ravnopravno natjecati sa paralelnim političkim institucijama etničkih elita. Mnogi od ovih aspekata su nespojivi sa određenim idealima civilnog društva kao što je solidarnost, sloboda, pravna jednakost, tolerancija ili isto tako omogućavanje građanskih i ljudskih prava te slobode komunikacija. Osim toga, nepotizam, klijentelizam i korupcija oštetili su i nanijeli veliku štetu jačanju nevladinih organizacija i razvoju civilnog društva u Bosni i Hercegovini. Nasuprot tome, jedno pluralističko participativno civilno društvo daje istovremeno podršku decentralizaciji političke moći, prenosu civilnih vrijednosti kao što su solidarnost i tolerancija među građanima, kao i izoblikovanje jednog otvorenog prostora komunikacije za društvene i političke diskurse. Upravo na ovim apostrofiranim funkcijama kao i opisanim problemima se može prepoznati značenje civilnog društva za demokratizaciju političkog društva. Glavni zadatak nevladinih organizacija sastoji se od toga da se individuum sa njegovim potrebama i interesima oslobodi od predstava etničkog nacionalizma. Organizacije, mreže i inicijative u oblasti civilnog društva predstavljaju društvene aktere čiji je civilni angažman u osnovi njihovog postojanja. Za buduće perspektive demokratskog razvoja ovo predstavlja enormnu relevantnost. Pored toga, pridržavanje organizacija civilnog društva ideji etničkog pluralizma, nenasilja, toleranciji te poštenju u budućem periodu će isto tako trebati biti prepoznato.

Pojam civilnog društva je dostigao u 70tim i 80tim godinama njegov polet u kontekstu režimsko kritičkih pokreta u Poljskoj, Mađarskoj, u Čehoslovačkoj i u Jugoslaviji. Iako su civilnodruštveni pokreti doprinijeli padu komunističkog režima, oni posle preokreta nisu to održali, za što su se zapadni lobisti i darodavaoci angažirali: civilni pokreti gube na atraktivitetu i Istočna Evropa se borila vrlo brzo sa istim problemima kao i Zapadna Evropa: apatija, povlačenje u privatnu sferu, smanjujuće članstvo u političkim partijama i jedno nisko učešće građana u izborima. Iako je bio isto tako idealiziran, bio je ipak ovaj koncept

civilnog društva (civil society building), koji je oblikovao osnovu za nastojanja Internacionalne zajednice, primjenjen u Bosni i Hercegovini. Kroz izgradnju jednog funkcionirajućeg i aktivnog civilnog društva trebalo je ciljeve peacekeeping i peacebuilding u Bosni i Hercegovini legitimirati i trajno osigurati. U smislu jedne moderne multi-track diplomacy su civilnodruštveni akteri korišteni kao intermedijerni članovi između etničkih grupa i između društvenih grupa - jer civilnodruštve grupe često ostvaruju to, da međusobno komuniciraju, čak i kada vladini akteri dugo već međusobno ne komuniciraju.

Uz snažnu podršku država darovalaca formirao se u posljednjih nekoliko godina gotovo nepregledan broj nevladinih organizacija koje najvećim dijelom obavljaju funkcije zastupanja i posredovanja, naprimjer feminističke grupe i grupe za ljudska prava kao i ekološke organizacije. Aktivnosti nevladinih organizacija obuhvataju tako različite ciljeve kao informisanje, ekspertske savjetovanje, finansijska pomoć, materijalna dobra i usluge, podržavanje i kritika političkih procesa, mobilizacija mnijenja, obrazovanje određenih grupa stanovništva, zalaganje za manjine (rasne, rodne, etničke) etc. Sigurno je uprkos tome pretjerano, civilno društvo vrednovati kao jedan isključivo od donatora indukovani fenomen, ali isto tako ne smije se previdjeti, da mnoge civilne skupine koje pripadaju civilnom društvu ne bi bile bez inostrane podrške bilo koje vrste sposobne za opstanak. Iako su nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini slabo organizovane, finansijski loše opremljene, manje umrežene isto tako mogu kroz podršku od inostranih organizacija da dospiju u nove odnose ovisnosti. Iapko od svih društvenih grupa mogu nevladine organizacije još najčešće važiti kao „škole demokratije“. S jedne strane su nevladine organizacije ovisne od darovalaca i s tim od odnosne konjunktive njihove razvojne politike, s druge strane one su dalekosežno nezavisne od državnih resursa, što dugoročno uvećava potencijalne šanse za pojavu jedne održive kritične mase kritički orijentisanih demokratskih aktera. Problemi jednog takvog nejednakog partnerstva liče problemima zavisnosti nevladinih organizacija od administrativno državnog aparata: birokratiziranje, instrumentalizacija i s tim povezan gubitak autonomije, fleksibilitet i efektivitet su dakle ovisno o okolnostima negativne posljedice jedne kooperacije između inostranih i lokalnih nevladinih organizacija. Država bi otuda trebala biti veoma zainteresovana za saradnju sa nevladinim organizacijama i to iz raznih razloga: prva korist saradnje sa nevladinim

organizacijama sadržana je u njihovoj funkciji kao političkih savjetnika, pogotovo što one raspoložuju ekspertizama u određenim specifičnim područjima problema i pojavljuju se kao zastupnici inovativnih rješenja. Drugo, nevladine organizacije obavljaju funkciju da djeluju kao legitimacijski resursi, tako što njihovo integriranje u političke pregovore legitimira vladine odluke pred javnošću. Treća funkcija je funkcija socijalnih servisa, koji vrše povoljno i neutralno servisne usluge i time rasterećuju državu u njenim funkcijama. Sveukupno je od države podržana funkcionalno usmjerena saradnja sa nevladinim organizacijama za posljednje povezana sa rizikom da će izgubiti autonomne kapacitete za djelovanje i posebna obilježja. Ovo objašnjenje situacije uz pomoć nejednake opremljenosti resursima je za razumijevanje izoblikovanih odnosa moći između nevladinih organizacija veoma korisno, osobito pošto je nejednaka raspodjela moći socijalnih aktera, koja na ovaj način izlazi na vidjelo, plauzibilna za definisanje pozicije nevladinih organizacija. Otuda postoji za nevladine organizacije, prije svega kod uticaja nevladinih organizacija na političke odluke i norme, jedan kroz jaku ovisnost izražen odnos prema državnom sektoru. Ovdje preuzete funkcije od strane nevladinih organizacija zavise često direktno od državnih pomoći i orijentacija projekata ponajčešće je prethodno definisana od strane države. U njihovoj ulozi kao savjetnici često su nevladine organizacije instrumentalizirane, tako što je njihov zvanični uticaj ograničen na pasivnu participaciju ili male mogućnosti za izražavanje stavova. Osim toga državni akteri ograničavaju učestće nevladinih organizacija na samo određena tematska područja i problemske komplekse. Mnogobrojni autori iscrpno kritiziraju ovu top-down koncepciju demokratije internacionalnih darovalaca. Neki od ovih kritičkih koncepata tendiraju ka uopštavanju i premalo uvažavaju, da je Internacionalna zajednica jedna grupa sastavljena od vrlo heterogenih aktera sa jako divergentnim agendama i interesima. Dalje je premalo akceptirano, da se kod internacionalnih darodavalaca ne radi samo o jačanju organizacija i mreža civilnog društva, nego se isto radi i o interesnoj politici, na primjer o sprovođenju zakona uz sudjelovanje lokalnih lobby grupa i o potpomaganju «vjernih» osoba kao izvora informacija i kao kontakt osoba u različitim etničkim zajednicama. Neke od civilnodruštvenih organizacija u Bosni i Hercegovini ne rade tematski orijentisano, nego se orijentišu prema na tržištu raspoloživim donatorima i na odnosne modele finansiranja projekata (etničko pomirenje, zaštita sociotopa, nasilje protiv žena ili reforma sektora

sigurnosti). Lokalne organizacije djeluju ovdje quasi kao nosioci usluga za internacionalne donatore i sprovode sa niskim troškovima internacionalno osmišljene i dizajnirane projekte. Problematično je pri tome, da se ovi projekti ne zasnivaju uvijek na jednoj detaljnoj analizi potreba, da se često radi o „copy-paste“ projekte iz drugih susjednih država, i da internacionalni donatori za sprovođenje ovih projekata često nove, mjestimično od njih formirane organizacije preferiraju i starije organizacije izbjegavaju, koje mnogo iskustvenije mogu implementirati razvojne projekte. Eksterni darodavaoci uključujući Evropsku Uniju, Internacionalne organizacije kao i pojedinačne države su u prethodnim godinama bili izvor glavnog finansiranja kolektivnih, društvenih formi djelovanja. Na pozadini ovog bilo je eksterno finansiranje za stimuliranje oblikovanja, opstanak i djelimično isto tako za poboljšanu djelatnu sposobnost organizacija od elementarnog značaja. Osim toga jasnim se pokazuje posljednjih godina uvećano povlačenje eksternih sponzora iz Bosne i Hercegovine i s tim povezan zahtijev za pronalaženje alternativnih izvora prihoda kao novi izazov, koji mnoge organizacije (još) ne mogu savladati.

U modernim društvima je funkcionalno diferenciranje u različite subsisteme indikator njihovog progresa. U ovim subsistemima postalo je mogućim uvećanje snage društvene produktivnosti, na kojoj se kulturni, naučni i ekonomski nivo jedne zajednice dopušta mjeriti. Svakako da procjena realiteta iz ugla cjeline nije više moguća, nego većinom samo u ili iz logika(ma) funkcionalno izdiferenciranih subsistema jednog društva. Ovi se zatvaraju samoreglativno u rekursivnu zatvorenost njihovih operativnih načina i dostižu jednu razinu autonomije, kojom nije više moguće spolja upravljati. Politički subsistem ne može više ispuniti na njega postavljene zahtjeve funkcionalne integracije različitih sfera i jedne garancije društvene kohezije. Njegov zadatak, logikama drugih subsistema sa njegovom ekzekutivnom prisilom granice odrediti, biva onemogućen kroz polivalentne opcije djelovanja subsistema, nauprot kojima stoje pojedini političari bez autoriteta. Kao posljedica iskustva ugrožavanja i kriza kroz destruktivne, neupravljanje funkcionalne sisteme dobija pojam „rizičnog društva“ kao jedno negativno svođenje društva na jedan isti oblik, na značaju. Politika i ekonomija kao najveći subsistemi ne nude prema Helmut Dubiel strategije rješavanje specifičnih rizika modernizacije, kao na primjer ekološko zagađivanje ili socijalno egzistencijalna nesigurnost, jer upravo jedno ne korespondira subsistemske

specifičnom prekompleksnom horizontu mogućnosti sa njegovim institucionalnim kapacitetom i drugo kroz njegov instrumentalni racionalitet oblikuje uzrok problema. Da bi se sada rizična stanja učinila bezopasnim i defeciti djelovanja političkih aktera djelimično ublažili, označava civilno društvo sve forme nedržavnog djelovanja, koje u formi inicijativa i nosilaca iz političkog područja prelaze na socijalne aktere društva. Bez aktivnog korištenja građanskih prava i socijalne participacije, bez civilnodruštvenog smisla i orijentacije na javno dobro demokratija ne bi mogla opstati. Jedno objašnjenje za renesansu pojma civilnog društva moglo bi se tražiti najprije u tome da u jednom anomičnom društvu opada upravljačka sposobnost političkog subsistema, da je nesposobna država dostigla granice njenog opterećenja, da tržište rada stoji pred gotovo neriješivim problemima i da demokratske institucije gube na podršci i legitimnosti. Građansko angažovanje, politička participacija, volonterski rad bili bi potom aktivnosti, koje su nužne, da bi se preopterećene institucije rasteretile. U renesansi pojma civilnog društva se reflektuje dakle ovo traženje za podršku preopterećenim institucijama. Otuda se izgrađuje jedan potencijal socijalnih snaga, koji s jedne strane moć države, kapitalističke ekonomije i nauke istina ne dokida, ali treba organičavati, i s druge strane upravo svaku državu i ekonomiju kroz demokratske snage ili protestne akcije treba spriječiti u tome, da društvu oduzme socijalnu moć. Kroz pravno osiguranje jedne civilne sfere i inkludiranje civilnih aktera u državne, kapitalističke i tehno-kratske procese biva omogućena sistemsko interna demokratizacija, koja to onemogućava, da se subsistemi u njihovim racionalističko instrumentalnim kriterijima samorekurzivno zatvaraju. Civilno društvo u ovom smislu je jedan pojam „za sve one komunikacijske praksise, diskurzivne rituale i javne arene, u kojima kolektivni akteri diskutuju o jedinstvu i budućnosti njihovog društva.“ U kontekstu Bosne i Hercegovine civilno društvo bi trebalo predstavljati jedan oblik komunikacijskog prostora unutar kojeg različiti socijalni akteri kroz diskurzivne oblike raspravljanja i argumentacije daju doprinos konsolidaciji demokratije u subsistemima bosanskog društva.

Iz istočnoevropskih promjena sistema izvedena rigidna dihotomija između države i društva je isto tako i u bosanskom kontekstu situacije veoma prikladna, s obzirom da država i civilno društvo nisu usko međusobno povezani. Neki od autora govore o jednoj širokoj „sivoj zoni“ između institucija političko administrativnog aparata i civilnog društva. Razlog tome nalazi

se u strukturi bosanskog društva: predominantnost države u svim oblastima i njene mogućnosti pristupa resursima pri relativnoj slabosti civilnog sektora omogućava odvajanje civilnog društva od države. Finansiranje izvana mnogim grupama i mrežama nudi jedinu šansu da dostignu određenu razinu političke autonomije. Ipak ono zahtijeva prethodnu kompatibilnost ciljeva, koja ne postoji za grupe i aktere koji su već duže vremena prisutne. Zakazivanje ili potiskivanje jedne nesposobne države s jedne strane pozitivno utiče na nastanak potencijalno prodemokratskih grupa kao što su to institucije za samopomoć. S druge strane, nastaju brojne grupe civilnog aktera koje odabiru exit opciju, u što isto tako spadaju i dijelovi neformalnog sektora. Do zakazivanja državnih institucija dolazi tada, kada one nisu obavezne na odgovornost, nisu eficientne, nisu nepartijske, niti su fer. U jednom od takvih slučajeva nema institucionalnog povjerenja od strane građana, tako da se državne institucije više ne smatraju legitimnim. Državi tada čak ne uspijeva da njoj postojeći i za njeno funkcionisanje neophodni monopol nad resursima prisile osigura, te državne institucije same participiraju u privatizaciji prisile. Socijalna i konfliktna struktura društva sve više se usmjerava ka liniji razdvajanja između različitih etničkih grupa i time otežava prelaz od opozicijskog društvenog pokreta ka institucionalizaciji civilnog društva prema paradigmi već etabliranih demokratija. U vezi sa katastrofalnom socijalnom i ekonomskom situacijom, traumatičnim iskustvom rata postoji manifestna mogućnost, da neki dijelovi stanovništva (etničke grupe, marginalizovane grupe, različite subkulture) potraze utočište u etnonacionalističkim pokretima ili da prag primjene nasilja padne još na niži nivo. Zakazivanje države onda ne predstavlja samo blokadu civilnog društva, nego donosi sa sobom nasilje, te vodi ka razaranju socijalne kohezije funkcionalno diferenciranog društva. Javna dobra ne mogu više biti obezbijeđena, tako da privatne strategije bogaćenja za individue i socijalne grupe postaju racionalnom. Čak što više, dolazi do uništenja javnog prostora, s obzirom da ga više nije moguće legalno osigurati, te da ne postoji više proces legitimacije institucionalne politike. U ovakvim uslovima civilno društvo ni u kom slučaju nije imuno na pokušaje instrumentalizacije njegovih komunikacionih struktura kroz političke institucije. Nakon rata takođe traju unutarnjopolitiški sukobi. Novi demokratski režim je veoma senzibilan, a demokratski oblici prevazilaženja socijalnih konflikata nalaze se tek u fazi nastanka. Jedna efektivna i eficientna državnost u okviru političkog sistema pretpostavlja da državni aparat posjeduje relativnu autonomiju u odnosu na socijalne grupe

i elite moći. U političkom subsistemu Bosne i Hercegovine državni aparat ne posjeduje minimum društvene autonomije te je postao objektom izrabljivanja od strane društvenih elita moći i moćnih interesnih grupa. Znači da ekskluzivnu demokratiju ne karakterizira samo socio-ekonomska marginalizacija, nego i iz nje rezultirajuća politička diskriminacija i socijalna isključivost. Razlozi za jednu defektnu, etnički ekskluzivnu demokratiju u Bosni i Hercegovini ne nalaze se samo u krizi identiteta političkog društva te propasti procesa oblikovanja nacija. Razlozi se mnogo više nalaze u ekstremno nejednakoj raspodjeli prihoda, blagostanja, statusa, obrazovanja i znanja ili u deficitu ekeftivne državnosti administrativno političkog subsistema. Kao nedostatak u Bosni i Hercegovini uvijek se navodi tradicionalno klijentelistička i koruptivna praksa, što ometa nastanak jednog aktivnog pluralističkog civilnog društva, kao i jedan pozitivan doprinos konsolidaciji demokratije. U Bosni i Hercegovini se za civilno društvo izoblikovala nepovoljna kombinacija invazivne i slabe države. Visokom političkom zahtijevu za upravljanjem stoji nasuprot niska eficientnost kod implementacije kolektivno obavezujućih odluka. Za razvoj jednog jakog civilnog društva ovo je kontraproduktivno, jer se inkluzija artikuliranih i agregiranih interesa preko formalnih kanala čini manje uspješnom. Sa upotrebom neformalnih kanala utjecaja odriču se civilnodruštveni akteri na jedan dio njihove autonomije, koja njih u interakciji sa državom treba da učini ravnopravnim i nesubordiniranim partnerom. Otežano je oblikovanje civilnog društva dopunski kroz rastuću političku i socioekonomsku heterogenost bosanskog društva. Postoji jedna regionalna koegzistencija veoma različitih političkih raspodjela društvene moći i tipova strukture. Tendencije ka etničkom segmentiranju, tendencije ka izoblikovanju regionalnih posebnosti postaju dopunska barijera za izgradnju jednog autonomnog i demokratskog civilnog društva.

Literatura:

1. Lauth, H. J. 2003: Zivilgesellschaft als Konzept und die Suche nach ihren Akteuren; in: Bauerkämper, A. 2003 (Hg.): Die Praxis der Zivilgesellschaft. Akteure, Handeln und Strukturen im internationalen Vergleich, Frankfurt und New York: Campus.
2. Lauth, H. J. und Merkel, W. 1997 (Hg.): Zivilgesellschaft in Transformationsprozess, Mainz: Johannes Gutenberg Universität.

3. Leggewie, C. 1994 (Hg.): Wozu Politikwissenschaft? Über das Neue in der Politik, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
4. Leif, T. 1999 (Hg.): Neue soziale Bewegungen, Opladen, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.